

АБРАНАСЦЬ ЛЁСУ ТВОРЦЫ

Жыццё маё, і там, на схіле,
Ты ўсё – загадкавы палёт.

Я. Янішчыц

Аксёнава А. (г. Брэст, БрДУ ім. А.С. Пушкіна)

«БАЧУ – ТАМ ІДЗЕШ ЛУГАМІ ў КАШУЛІ З НАЙТАНЧЭЙШАГА ІЛЬНУ»: НАЗВЫ АДЗЕННЯ ў ЛІРЫЦЫ ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ

Светлы пазытчны голас Я. Янішчыц прагучаў непаўторна і выразна ўжо на пачатку творчага шляху. Прыгожую і таленавітую пэтку заўважылі, учытваліся ў яе шчырыя, узнёслыя лірычныя радкі. Стан душы лірычнай гераіні перадаецца ў такіх эмацыянальных катэгорыях, як любоў і боль, шчасце і адчай, радасць і журба. Ужо з першай кнігі выяўляецца ў Я. Янішчыц усеабдымная любоў да непаўторных краявідаў роднага Палесся. Таму большасць твораў прысвечана тэме вёскі, услаўленню гістарычнага мінулага.

Самабытнасць беларускага народа выразна выяўляецца ў лірыцы Яўгеніі Янішчыц, у прыватнасці, у назвах прадметаў побыту (*гладзіш са шчасцем беласнежным* [7, с. 32]; *то пасланы ў пакоі не ходнікі – саматканая сцёжкі-дарожкі* [7, с. 20]; *раслін (каб ваўчыннік рук не калоў, тваю калысачку з лёну, і жытца, і з наймацнейшых пляла каранёў* [7, с. 161]; *як да праўды – крапіўка і хвосцік* [7, с. 294] і інш. Звернем увагу на найменні вопраткі ў пазытчных радках Я. Янішчыц.

Адзенне – своеасаблівы пашпарт чалавека, паказвае на палавую, сацыяльную, класавую прыналежнасць. Роля адзення ў радзінных, вясельных, пахавальных абрадах вызначалася адной і той жа функцыяй – змяненнем статусу чалавека. Найвышэйшы сямейны статус атрымліваюць тыя віды адзення, што ўтвараюць абарончую мяжу: кашуля, нагавіцы, фартух [2, с. 55].

Кашуля, 'сарочка, рубашка'. Першакрыніца запазычання – лац. *casula* «плашч з капюшонам». Вопратка з лёгкай тканіны, якая пакрывае верхнюю частку цела і ўжываецца як частка бялізны ці як верхняя вопратка [5, с. 324]. Як ніжняя частка адзення, непасрэдна прылеглая да цела чалавека, яна ва ўсіх народаў мела не толькі чыста практычнае, але і сімвалічнае значэнне. Чыстая (белая) кашуля асацыявалася з чыстай душой: чалавек, які прымаў хрысціянне, апранаў асаблівую «хрысціянскую (хрэсьбіную)» кашулю.

Яўгенія Янішчыц звяртае ўвагу на матэрыял вопраткі, на якасць апрацоўкі тканіны: *Святою вачэй. // Журбы прасол. // Сарочки кужаль* [7, с. 174] (кужаль – валакно ачэсанага лёну, а таксама ніткі з такога валакна); *Бачу – там ідзе ш зялёнымі лугамі // У кашулі з найтанчэйшага ільну* [7, с. 60]. Назоўнік *вышыванка*, які пэтка выкарыстоўвае ў якасці прыдатка да слова *кашуля*, падкрэслівае адметнасць беларускага адзення, наяўнасць дадзенага тыпу вопраткі як абавязковага элемента вясковага жыцця: *Сяно каля гумна... Кашуля-вышыванка* [7, с. 66]. У вершы «Ушацкая калыханка» гэтая лексема ўжываецца з памяншальна-ласкальным суфіксам, што абумоўлена не толькі жанрам твора (*калыханка*), але і імкненнем выявіць захапленне жыццесцвярдцальнасцю нацыянальнага адзення: *Адно кашулька-вышыванка, як матылёк, сярод ваіны* [7, с. 275].

Даволі пашыранай на тэрыторыі Беларусі з'яўляецца агульнаславянская назва *світка* ('світа – доўгая сцяпаная верхняя вопратка з даматканым сукна') [6, с. 591]. Доўгая світка з шырокім каўняром лічылася паўсядзённым адзеннем,

а светку да стану і з вузкім каўняром апраналі ва ўрачыстых выпадках. Светка, або сярмяга, з белага ці шэрага сукна хатняга вырабу, лічылася нацыянальным адзеннем беларуса. Невыпадкава Яўгенія Янішчыц ужывае назву менавіта гэтага віду адзення з эпітэтам *легендарны ў вершы* «...І прасвечваюць нашыя сэрцы», які прасякнуты глыбокім патрыятызмам, роздумам пра родны край: *Як адбіткі вякоў, як набыткі, // Што не ў сілах удалець і смуга – // Легендарныя коні і светкі, // Вышываная – кроўю – сцяга...* [7, с.150]. Пэтка ўслаўляе гістарычнае мінулае нашай краіны, таму што «*наша моц гартавалася ў буры*», а «*легендарныя коні і светкі – // Усё разбуджана гулам зямлі!*» [7, с.150].

Сярод выключна мужчынскіх відаў адзення звычайна называўся *жупан*. Гэтае найбольш папулярнае адзенне шляхецкага саслоўя шылі з сукна, крой быў двухборны з вузкімі рукавамі і стаячым каўняром, спінка прыталеная, з бакоў устаўляліся кліны. Пярэднія гладкія полкі зашпільвалі на гүзікі [4, с. 196]. Цікава, што адзінка «*жупан*» – ‘даўнейшае мужчынскае верхняе адзенне’. Аднак пэтка скарыстоўвае далезную адзінку ў значэнні жаночай вопраткі: *Во, скінь гэты модны жупанчык // Ды грабелькі ў рукі бяры* [7, с.117]. Такім чынам, лесема *жупанчык* у спалучэнні з эпітэтам *модны* ўспрымаецца як вызначальная прыкмета гараджанкі.

Мужчынскім адзеннем традыцыйна лічыцца *пінжак* (англ. pea-jacket). Тым не менш у вершы «Красная цана» гэтая частка мужчынскага касцюма заўважаецца на плячах немаладой жанчыны: *Гандлююцца, гамоняць, ушчуваюць // Сіваю бабу ў лёгкім пінжаку* [7, с. 289]. Наколькі неарганічна глядзіцца мужчынскае адзенне на жанчыне, настолькі няўтульна адчувае сябе «заступніца спустелага сяла» на сталічным базары. Я. Янішчыц пазтызуе працавітасць, нястомнасць, сціпласць вяскоўцаў, пэтка гучна заяўляе, што «*павінна ў рэшце рэшт і на зямліцу быць красная, адменная цана!*». У роздуме пра лёс зямлякоў адчуваецца высокая чалавечая годнасць, павага да людзей, у якіх асновай дабрабыту з’яўляецца праца ўласных рук.

Апісваючы пасляваеннае жыццё, пэтка заканамерна ўжывае спецыфічную назву адзення – *фрэнч*, якая утварылася ад імя англійскага генерала і ўяўляе сабой куртку ваеннага крою з чатырма накладнымі кішэнямі: *Скідае фрэнчы пыльная Еўропа. // Сусед бязногі едзе на кані* [7, с. 272].

Пры выкарыстанні назваў дэмісезоннага адзення (*плашч, паліто*) пэтка імкнецца як бы засланіць лірычнага героя ад ветру, непагадзі, неўладкаванасці жыцця: *О, як трывожна ў свеце // І сэрцу, і вачам. // І нетутэйшы вецер // Зрывае плашч з пляча* [7, с. 178]; *Хай промень рассее няўдзячнасці хмары. // Давай я павешу тваё паліто // І кожную рыску разгладжу на твары* [7, с. 242].

Традыцыйная зімовая вопратка – *кажух* – шыўся з вырабленых аўчын і часта выкарыстоўваўся як элемент абрадавых гульніў, у прыватнасці, на Каляды: *Вось і ўсмешка, як вясёлка ў кроснах. // А каб хто ж яе і паспытаў: // Вывернуў кажух мой байца хросны, // Удавец-браток надзеў каптан* [7, с. 395]; *А для маскі з’едлівага чорта // Дзед для ўнука вывернуў кажух* [7, с. 341].

Найменне жаночага адзення ў вершы «Мерлін Манро» таксама дапамагае выразна ахарактарызаваць час, калі «пампеу бізнес голас твой і крок», калі на ўсё свая цана: *О колькі іх, халённых рук і твараў, // Узводзяць па-над прорваю масты. // Ці ведаеш: 2000 далараў // Каштуе плацце, што насіла ты [7, с. 195].* Як і ў многіх лірычных творах Я. Янішчыц, тут выразна прасочваецца думка аб неабходнасці мабілізацыі духоўных скарбаў нацыі ў змаганні з пагрозай спустошанасці.

Элемент жаночай вопраткі з выразным дэкаратыўным значэннем – *спадніца*. Найбольш распаўсюджаны варыянт – з шырокай чырвонай паласой па

падоле і геаметрычным арнаментам вышэй. Узор ствараўся з белых, чырвоных, шэрых і зялёных нітак [3, с. 21]. У вершы «Мама» Я. Янішчыц стварае вобраз не проста жанчыны, якая дала жыццё, а вобраз працаўніцы, вясковай руплівіцы, салдаткі. Пэтка, акцэнтуючы ўвагу на адзенні маладзіцы, выкарыстоўвае эпітэт *чорны* як сімвал жалобнасці, страты, сіроцтва сям'і. Лірычная гераіня паўстае ў вобразе ўдавы: *Бачу: паўстала сцішана // Па-над айчынным прысакам // З пяцімесячным на руках // У скаромнай чорнай спадніцы* [7, с. 79].

Сімвалічнае значэнне набываюць назвы тканін, жаночага адзення ў наступных радках Я. Янішчыц: *Відаць, не растлумачу я: на чым // Стаю, уся адкрытая для жалю. // Жыццё не прыгарнула да парчы – // Пакінула мне блюзачку з паркалю* [7, с. 243]. Парча – шчыльная ўзорыстая шаўковая тканіна, патыканая залатымі або сярэбранымі ніткамі, – з'яўляецца выяўленнем заможнасці, забяспечанасці, а паркаль – лёгкая баваўняная аднакаляровая або з набіўным малюнкам тканіна – адзнакай прастаты, сціпласці, што падкрэсліваецца і лексмай *блужачка* (блужка – польск. *bluzka*, ад фр. *blouse* – жаночая кофточка з лёгкай тканіны).

Адметна, што пэтка тлумачыць паходжанне айконімаў з дапамогай адпаведных назваў адзення, падкрэслівае майстэрства народных умельцаў. Так, назва в. Шаўцы тлумачыцца тым, што там шпульца абутак: *І «лодачкі» ладныя-дробныя // Папшоўць з душою Шаўцы* [7, с. 121], а в. Кажухава паўстае цэнтрам выбару кажухоў: *Кажухава – самай сталіцы // Такі «адпачэ» кажухош!* [7, с. 121].

Фактычна пэтка стварае мастацкі свет з дапамогай вобразаў-сімвалаў, выкарыстоўвае разнастайныя па функцыі (колеравыя, эмацыянальна-выразныя) эпітэты: *Юць дажджы – хоць з хаты не вылазь, // Бяссонны год, як лён, перабіраю. // На тупельках, на белым плаці – гразь. // Я не люблю слаты. Я пачакаю* [7, с. 367]; *Не трэба слоў у цішыні бянтэжыня. // Падумаем на мове ручая. // А ўсцішанае лісце Белаежы – // Святочная апратачка мая* [7, с. 244].

Звяртаючы ўвагу на элементы адзення (рукаў, паясок), Я. Янішчыц у вершы «Добры вечар, землякі!» стварае своеасаблівы гімн зямляцкай еднасці, духоўнай блізкасці: *Рукавочкам – да рукі, // Паяском – да пояса. // З вамі разам, землякі, // І ў зямлі не боязна!* [7, с. 249].

У вершы «Прыгаршчы святла» Я. Янішчыц адзначае, што ў *паэтэс лірычнае адзенне*, «*Яно ў радках з заранак і аблог*» [7, с. 186]. Пэтка на працягу ўсяго творчага шляху не толькі складае оды роднаму краю, але выносіць прысуд рэчаіснасці, у якой так мала месца сапраўднай гармоніі, ідэальным пацуюшым, Дабру і Справядлівасці. Філасофская, трыожна-роздумная лірыка ўражае і захапляе чытачоў сваёй непасрэднасцю, шчырасцю, паглыбленнем у сферу агульначалавечых ідэалаў.

Літаратура

1. Адзенне ў ВКЛ [Электронны рэсурс] / Беларуская лічбавая бібліятэка LIBRARY.BY. – Мінск, 1999. – Рэжым доступу : http://library.by/portalus/modules/belarus/print.php?subaction=showfull&id=1292072096&archive=1293199280&start_from=&ucat=8&su.
2. Беларуская міфалогія: Энцыклапед. слоўн. / С. Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч. – 2-ое выд., дап. – Мн. : Беларусь, 2006. – 599 с.: іл.
3. Беларускія народныя тканіны ў зборы дзяржаўнага мастацкага музея БССР: каталог. – Мн. : Беларусь, 1979. – 256 с.
4. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. [Р.У. Краўчук, В.У. Мартынаў, А.Я. Супрун, Н.В. Івашына; рэд. В.У. Мартынаў]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1985. – Т. 3 Г-І – 408 с.

5. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. / [В.Д. Лабко, І.І. Лучыц-Федарэц, В.У. Мартынаў і інш.; рэд. В.У. Мартынаў]. – Мн. : Навука і тэхніка, 1988. – Т. 4. – К-Каята – 327 с.
6. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. / Уклад. В.У. Мартынаў, І.І. Лучыц-Федарэц; рэд. В.У. Мартынаў. – Мн. : Навука і тэхніка, 1989. – Т. 5. – К-Л – 320 с.
7. Янішчыц, Я. У шуме жытняга святла: Вершы, пазмы. – Мн. : Маст. літ., 1988. – 414 с.